

Selçuk Üniversitesi/Seljuk University
Fen-Edebiyat Fakültesi/Faculty of Arts and Sciences
Edebiyat Dergisi/Journal of Social Sciences
Yıl/Year: 2008, Sayı/Number: 19, 317-322

SİTERİL HAYATLAR: KENTTE MEKÂNSAL AYRISMA VE GÜVENLİKLİ SİTELER

Yazar : Köksal ALVER
Yayınevi : Hece Yayınları
Yer & Yıl : Ankara, 2008
Sayfa : 224 s.

FARKLI YAŞAMLAR VE MEKÂNLAR OLARAK SİTERİL HAYATLAR

Arş. Gör. Gamze AKSAN
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
ksantippi@hotmail.com

Siteril Hayatlar kitabının yazarı Köksal Alver, son yıllarda kent yaşamında yeni bir boyut olarak karşımıza çıkan site tipi evlerin sunduğu yeni yaşam tarzını incelediği kitabında genel olarak mekânı ve mekân algılarını, mekânla değişen hayat tarzlarını anlatmaktadır. Mekânın insan ve topluma etki derecesi bağlamında sosyolojideki önemini açıklayarak başladığı eserin içeriği, kültür, kimlik ve mekân ilişkisi, kent ve kentsel ilişkiler, gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan “ev” in anlamı ve evin tarihinde yeni bir ev modeli olan güvenli siteleri incelediği dört ana tema ile şekillenmekle birlikte konuyla ilgili olarak Konya ilinde yapılan uygulamalı çalışmaya da yer verilmiş. İlk bakışta sahip olduğu özellikler dolayısıyla dışarıya kapalı mekânlar olarak karşımıza çıkan güvenli siteler, toplumsal ilişkilerden kendini soyutlamış ya da sadece belirli bir grup etrafında oluşan bir toplumsallığa izin veren bir yapıdaymış gibi görünmektedir. Ancak buralarda yaşayan insanların hiçbir zaman tam anlamıyla toplumdan soyutlanamaması ve bu insanların aynı düşünce yapılarına sahip olmaması dolayısıyla yazar bu tip güvenli sitelerde yaşayan insanları belirli bir eylem kalıbına koymadığını belirtmiştir.

“Kültür, Kimlik ve Mekân” adlı ilk bölümde yazar mekân kavramının mahiyetine değinir. Çoğunlukla “yer” anlamında kullanılan mekân kavramı ilk bakışta fiziki bir olgu olarak algılsa da aslında toplumsal olaylara ve insani hallere

sahne olması hatta bunlara yön ve şekil vermesi bakımından sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkar. Zira mekân sadece fiziksel üretim araçları ile değil, o toplumu kuran ilişkiler örüntüsü ile de anlam kazanır. Ayrıca mekân sadece verili bir şey değildir, oluşturulup dönüştürülen bir yapı arz eder, sosyal, politik, ekonomik faktörlere bağlı olarak var olur ve yeniden üretilir. Kendini mekânlarda üreten toplum, sahip olduğu kimliği mekânlara yansıtır. Dolayısıyla değer yükli ve bellek aidiyet, toplumsal ilişkiler, statü gibi doğrudan insan kimliğini oluşturan faktörlerle yakından ilgilidir. İnsana ilişkin bir kavram olan kültür de mekânda hayat bulup yaygınlaşmaktadır. Hayat tarzında ve toplumsal değerlerde meydana gelen değişimler ve farklılaşmalar, farklı mekânların üretilmesini dolayısıyla mekânsal ayrışmayı beraberinde getirir. Özellikle kentler farklılaşmanın merkezi olduğu gibi mekânsal ayrışmanın da merkezi olarak karşımıza çıkar. Yazar daha sonra sosyoloji literatüründeki mekân tartışmalarını okuyucuya aktarır, soyut ve somut anlamda mekân analizlerine yer verir.

“Kentte Mekânlar ve Hayatlar” isimli ikinci bölümde ise yazar, bir yaşam alanı olarak kentin kültür ile ilişki boyutuna değinir. Şehirlerin, mahallelerin, evlerin ve insanların dünya ile ilişkisini, yaşama ve davranış biçimini belirleyen çevreler olarak şekillendiren bu birimler insanın kendisini ve gelecek nesillerin yaşama biçimini belirleyen inançların tezahür alanı olmaktadır(s,46). Kent kavramı fiziksel unsurları anlatan bir kavram olarak görünse de duygu, ritüel ve inançları içermesi dolayısıyla medeniyet kavramı ile yakından ilgilidir. Zira her medeniyet bir kentle anılır, medeniyetlerin kendilerine mahsus şehirleri vardır. Yine kenti neyin oluşturduğuna dair verilen cevaplarda insan topluluğu, kenti var eden nüfus öne çıkmaktadır ve bu nüfusun temsil ettiği kültürel yapı doğrudan kentin yapısını etkilemektedir. Yazar ayrıca kentlerin kendine özgü hayat tarzları ve ritüeller paralelinde kimlik oluşumunu etkilediğine değinir. Kentlerin belirli imajları vardır ve bu imajlar çok büyük ölçüde kültürel kodlar tarafından belirlenir. Daha sonra yazar “kentsel ayrışma” kavramını analiz eder. Önceleri dışarıdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı emniyetin sınırları olarak ortaya çıkan surlar ve kapıların günümüzde hüküm kalmamış olsa da artık savunma ve kapanma kentin içinde ve başka biçimlerde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla günümüz kentlerinde yeni sınırların oluşması söz konusudur. Farklılıkları barındıran özgül mekânlar olarak karşımıza çıkan kentlerde farklı kimlikler, meslekler, tabakalar ve sınıflar olması dolayısıyla ayrışmanın olması doğaldır. Ancak diğer bir taraftan ayrışmayı besleyen belirli şartların bilinçli bir biçimde oluşturulduğundan ve belirli siyasal, ekonomik nedenlerden etkilenmesinden bahsedilebilir.

Kentsel ayrışmada ortaya çıkan bir diğer önemli husus kimlik farklılıklarıdır. Bu bağlamda dini, etnik, kültürel kimlikler mekânsal ayrışmanın nedeni olabilmektedir. Aynı kimlik etrafında toplanan gruplar da birbirlerine yakın durup mekânsal yakınlaşmayı gerçekleştirirler. Yine mekânsal ayrışmada farklı bir husus kapitalizm ile yakından ilgilidir. Kapitalist sürecin etkisi ile mekânsal organizasyonlar kimliklere göre gerçekleşebilmekte ve özelde gelir durumuna göre şekillenen mekânsal ayrışmalar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla da bu yeni mekânları

tanımlamak, var olan insan ilişkilerini analiz etme açısından büyük önem taşır. Bu bağlamlarda kenti tanımlayıp kültürel açıdan değerlendirdikten sonra yazar kentteki mekânları analiz eder. Özelde belirli hayat tarzlarını yansıtan semt, mahalle, gecekondu gibi kentsel mekânları mekân ve kimlik ilişkisi doğrultusunda değerlendirir(s.56), mekânların ortaya çıkardığı, komşuluk, hemşerilik gibi ilişki biçimlerine değinir. Bu değerlendirmelerden sonra “ev” kavramını anlatan yazar, insanla birlikte hep var olan “ev”in, sosyokültürel bir varlık olan insan için taşıdığı önemi anlatır. Türkiye’de ev sahibi olmanın maddi ve psikolojik yönlerine değinir. Ev sahibi olmak, her şeyi gelip geçici kılan hayatın göçebe ruhuna karşı kişinin bir yere sabitlenmesi, ayaklarını sağlam bir biçimde yere basması anlamlarını da taşır ve alışkanlıkların hakikileştirdiği temel bir kişilik ve kimlik unsuruna dönüşür(s.69).

Ev en yalın haliyle kötülüklerden koruyan ve korkulardan uzak tutan bir yuvadır. Yuva ihtiyacı insanın hem biyolojik olarak hem de kültürel bir varlık olarak hayatının devamı açısından büyük önem taşır. Bir barınak olarak evi ele aldığımızda da kişiyi aile hayatı içinde olumsuz faktörlerden korumaya yönelik görev üstlenir. Temel ihtiyaçlarımızdan biri olan barınmaya karşılık gelen ev bu yönüyle toplumsal hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olur. İnsan hep evini özler, bir tek orada rahat eder. Belki de hiçbir mekân insanla bu kadar bütünleşmemiştir. Ama sadece barınak değildir, insan münasebetlerini de düzenler, birlikte yaşam pratiğinin hayattaki karşılığıdır. Öyle ki ev bir mahalle ya da sokakta kurulur ve o mekânlarla da bütünleşmeyi amaçlar. Bir sığınma mekânı olarak evin öne çıkardığı niteliklerden biri ise mahremiyettir. Dolayısıyla karşıdaki ile mesafeli bir ilişki kurabilme imkânı tanır. Bütün bu özelliklerin yanı sıra ev, değerler ortamı olarak da var olur. Evdeki eşyalar bile bu değerler ortamını yansıtır. Şüphesiz evi diğer barınma ve sığınma mekânlarından ayıran önemli özellikler vardır. Evin temel niteliği olarak beliren husus, insan elinden çıkmış olması yani sosyokültürel bir oluşum olmasıdır ve bu özelliğiyle doğrudan kültür özelliği olarak varlık kazanır(s. 79). Aynı zamanda kenti var eden, kente karakterini kazandıran yine ev olarak karşımıza çıkar: Peki şimdilerde eve ne olmuştur? Yazara göre bugün artık ev değil “yaşama kutuları” inşa edilmektedir ve bir hayli işlevsel olan bu yani konutlar, içlerinde yaşayanlarla hiçbir bağı olmayan kutulardır. Sadece kullanıma dönük inşa edilen bu yapılar basit bir tüketim nesnesi haline dönüştürülmüştür. Düş mekânları değildir artık. Yakın zamanların ürünü olan bu evlerin geçmişi tarihsel süreç içinde ortaya çıkan bürokrat ve uzman meslek sahibi kesimin kendilerini sanayileşen kentlerde alt tabakadan ayrıştırma çabasına giriştikleri dönemle paralellikler gösterir. Apartman blokları ve kule gibi biçimlerle git gide tüketim nesnesine dönüşen ev de aslında bir ayrışmaya yol açmakta veya mekânsal ayrışmanın bir belirtisi olmaktadır. Bu tip evlerin sahipleri ile pek fazla bağı kalmamıştır. Ev, kapitalist süreçte kendi özelini yitirir ve kimliksizleşir.

Evin biçimi ve hayat tarzları arasında yazara göre önemli ilişkiler vardır. Şüphesiz her ev kendine özgü bir yaşantıya sahiptir ve bir diğerinden farklıdır. Yazar bu noktada Türk toplumuna özgü ev biçimlerinden ve geçirdikleri dönüşümlerden bahseder. Özelde apartman geleneksel Türk ev sisteminde karşılığı

olmayan ancak modernleşme süreci ile birlikte yeni bir ev tipi olarak inşa edilen bir modeldir ve mekânsal yakınlığa rağmen iletişim açısından bir uzaklık ve mesafeye neden olmuştur. Mahalle ilişkisine ket vurduğu yönünde eleştiri alan apartmanlarda her bir daire kendi başına bir dünya ve kendi başına bir aktör olarak var olmaktadır(s. 89–91).

“Güvenlikli Siteler ya da Siteril Hayatlar” isimli üçüncü bölümde yazar ilk etapta güvenlikli site kavramını analiz eder. Güvenlikli siteler, temelde evin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümlere paralel olarak, küreselleşme çağına özgü yeni bir ev ve mekân örgütlenmesidir. Çoğunlukla metropollerde inşa edilen güvenlikli siteler, adında site bulunan yerleşim yerlerinden farklı bir biçimde kentin geleneksel mekânlarından ayrışarak hem mekânsal uzaklık hem de hayat tarzında bir mesafe ortaya koymaktadır. Güvenlikli siteler, orta üst ve üst sınıflara hitap eden, içinde villa, konak, müstakil ev ve apartmanları barındıran özel ve lüks mekânlar olarak karşımıza çıkar. Yazar, literatürdeki diğer farklı adlandırmalardan ziyade bu tür mekânlara güvenlikli site demesinin nedenini, lüks sitelerin öncelikle güvenlik vurgusu ile öne çıkması ve güvenliğin bu tip mekânlarda esas faktör olması ile açıklar(93).

Güvenlikli site kavramı tek bir yapıyı anlatmaz, çünkü bu siteler nitelik, imkân, sosyal doku ve hitap ettiği kitle açısından farklılaşmaktadır. Kimi siteler ve içerdiği yaşam tarzı için bütünüyle dışa kapalı, sınırları belirgin gruplarla iletişime izin veren ve genellikle toplumun çoğunluğu ile irtibatı olmayan bir yapıda olduğunu söylemek mümkünken güvenlikli site olmasına rağmen mahalleyle ya da kentin diğer kesimleri ile iletişime açık olan yapılaşmalar da söz konusudur. Bu siteler her ne kadar siteril olmayı beslese de bu konuda ilk gruptakiler kadar etkinliği yoktur. Yine de genel olarak siteril hayatın mekânda somutlaşması olarak değerlendirilebileceğimiz güvenlikli siteler, başka hayatlardan ve hayat tarzlarından kendini ayıran bir tutum taşır. Türkiye’de ve dünyada özelde metropollerde hızlı bir biçimde çoğalan ve neredeyse kentsel hayatla ilişkisi kalmayan bu tip mekânların giderek yaygınlaştığı ve hatta kurumsallaştığı söylenebilir. Güvenlik vurgusu daha mütevazı evlerde de talep edilmektedir artık(s. 96–97).

Güvenlikli sitelerde yaşayan insanlar genellikle aynı sosyokültürel ve sosyoekonomik özellikleri taşımaktadırlar. Hayatlarını ayrıştırdıklarında ise ister istemez bir kimlik üretirler ve bir yere ait olduklarını hissederler. Ayrıca adından da belli olduğu üzere bu mekânlar insanlardaki güvensizlik duygusunu olumlu yönde tatmin etmektedir. Bu tip sitelerin tercih edilmesindeki en önemli faktörlerden birisi olan imaj, seçkinliği ve statüyü besleyen bir etkiye sahiptir. Yazar bu tip sitelerin tercih edilmesinde aile faktörüne değinir. Güvenlikli siteler aile yaşantısı ve çocuk yetiştirme açısından uygun mekân imajı çizer. Daha sonra güvenlikli sitelerin güvenlik kavramı ile ilişkili olarak doğuş bağlamını analiz eden yazar, konuyu tarihsel açıdan ele alıp farklı coğrafyalardan örnekler verir. Tarihsel açıdan baktığımızda 1980’li yıllar, bir mekânsal ayrışma modeli olarak ortaya çıkan güvenlikli sitelerin yaygınlaştığı, bir model olarak geliştirildiği yıllardır. 1980’lerde kentin sınıflara, mesleklere açık havası ve mekânları ortadan kalkmış, etnik ve dinsel temellere

dayalı geleneksel mahallelerin yerini sınıfsal temelli mahalleler almış, zengin, orta halli ve yoksulların oturduğu semtler birbirinden ayrılmıştır ve böylece farklı toplumsal sınıfların birbirleriyle ilişki kurma zemini neredeyse yok olmuştur. Yazar analizlerini, sosyal sermaye ve tüketim olgusu bağlamında devam ettirir. Bu tip sitelerde yaşama belirli tüketim kalıplarına sahip olmayı da gerektirir. Ancak bu tip sitelerde yaşayan insanların tüketim kalıpları benzer olsa da kültürel olarak kendi içlerinde de bir ayrışma yaşamaları söz konusudur, site sakinleri kendi kültürlerine daha yakın gördükleri ile daha yakın ilişki kurmaktadır.

Yazar bu bölümde ayrıca güvenli sitelerin bir kentsel yerleşme, kentleşme olmasına karşın, kendilerine yeni bir konum elde etmek için kent karşıtı bir söylem içerisine yerleşmiş olduklarını ifade eder. Kentin ötekileştirilmesine, kötülenmesine yol açan bu söylem "kentten kaçış, temiz havaya, sessizliğe, yeşile, sağlığa ve huzura kavuşma" ile kendisine yeni bir temel oluşturmaktadır. 80'lerin ikinci yarısından başlayıp giderek artan bir hızda üst sınıfların kenti terk etmeye başlamasına değinen yazar, güvenli sitelerin de gerek tanıtımlarda gerekse sakinlerinin ifadelerinde kente karşı yerleşme, kent karşısında yer alma eğilimlerinin baskın olduğunu ifade eder. Bu söyleme göre kent ve kent merkezleri kalabalık, kargaşa, trafik, hırsızlık, deprem, suç, güvensizlik, kirlilik gibi özelliklere sahiptir. Bu yüzden kent, büyük tehlikeleri barındırmakta ve uzaklaşılması gereken bir ortam olmaktadır. Buna karşın siteler ise huzur, güven, ferahlık, cennet, sükûnet, temizlik, seçkinlik, düzen gibi vasıflarla anılmaktadır (s. 120-121). Daha sonra yazar güvenli sitelerin pazarlanış stratejilerini örnekleri ile birlikte değerlendirir.

Dördüncü bölümde yazar güvenli siteler ile ilgili olarak yapmış olduğu araştırmaya ve araştırma bulgularına yer vermiştir. Bu çalışmanın nitel bir araştırma olduğunu belirten yazar nitel araştırmanın mahiyetini ana hatları ile okuyucuya sunduktan sonra araştırmanın konusu, evreni ve örnekleme üzerine bilgiler verir. Konya'daki güvenli sitelerde yürütülmüş olan araştırmada Konya'nın seçilme nedenini yazar, metropol kentlerin dışında güvenli site modelinin nasıl oluştuğu ve değerlendirildiğini anlama bağlamında önemli olması ile açıklar. Son yıllarda sosyoekonomik yönden gelişen ve kentleşme düzeyi hızla yükselen bir kent olarak, geleneksel motifleri taşımasının yanı sıra modernliğe açık olmasıyla da Konya'da bu çalışmanın yapılması önemli anlamlara sahiptir. Konya'daki güvenli siteler içinde en çok dikkati çeken sitelerden olan Müsiad Konutları ve Beyzade Evleri'nde 2006'nın yaz aylarında yürütülen çalışmada her iki siteden toplam 35 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, ayrıca görüşülen kişilerin meslek, cinsiyet, yaş ve eğitim açısından farklı olmalarına özen gösterilmiş (s. 138-139). Yazar Konya'daki sosyal dokuyla birlikte güvenli siteleri kendi iç ilişkileri ile analiz ettikten sonra araştırma bulgularını okuyucu ile paylaşır. Genel olarak kişiler, ev, kent ve mahalle, site, güvenlik gibi kategorilerde farklı sorular sorulmuştur. Güvenlik, araştırmaya katılan katılımcılar için bu tip sitelerin tercih edilmesinde en etkili hususlardan birisi olarak kendisini gösterirken, evin mahiyeti ile ilgili olarak da barınma, sığınma ve huzurun yanı sıra konfor, kalite, güven, prestij gibi unsurlara da önem verdiklerini belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre mahalle

ile ilgili algılarda değişiklik olduğunu belirten yazar, mahallelerin artık geçmişte bir rüya olarak düşünöldüğünü ifade eder(s. 160). Söz konusu sitelerin tercih edilmesinde ise Konya'da metropollere nazaran daha az bulunması ile bağlantılı olarak reklam ve tanıtımın daha az etkisi olduğu sonucu çıkmıştır. Bu sitelerin yaşam mekânı olarak tercih edilmesinde özelde çevre, imaj, statü ve prestij gibi faktörlerin etkili olduğu sonucu da araştırma bulguları arasında yer almaktadır(s. 171). Sitelerde oturanlar genellikle memnun olsalar da bazı katılımcılar kendilerini tecrit edilmiş gibi hissettiklerini de ifade etmişlerdir. Sitede oturanlar kendi ilişki düzeylerini tanımladıklarında bu sitelerin çok homojen bir yapıda olmadığı, dışarıyla olduğu gibi site içinde de ayrışmaların yaşanması da başka bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Yine sitede oturmak için sadece ekonomik durumun belirleyici olmaması gerektiği, eğitim ve terbiyenin de çok önemli olduğu yani sitede yaşamının belirli bir kültür seviyesi gerektirdiği, katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca bu tip bir yaşam tarzının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini de belirten katılımcılar özellikle maddi zenginliğin çocukta önemli psikolojik sorunlara yol açtığını ifade etmişlerdir(s.196).

Güvenlikli sitelerin tercih edilmesinde hem teoride hem de pratikte ortaya çıkan, ortak nokta olan faktör güvenlidir. Ancak yazara göre günümüzde güvenlik algısı daha bir özelleşmiş ve daralmıştır. Siyasal literatürün de tartışma alanlarından biri haline gelen güvenlik, toplumda yeni bir sendroma dönüşecek kadar baskın bir biçimde vurgulanmaya başlanmıştır. Güvenlikli sitelerin şimdilerde bu denli yaygınlaşması ve farklı kesimlerden karşılık bulmasını böylesi bir tartışma zeminiyle birlikte değerlendirmek yazara göre ayrıca önem taşır(s. 210).

Mekân sosyolojisi bağlamında değerlendirebileceğimiz bu çalışmanın, yazarın teorik ve pratik alandaki incelemelerini, analizlerini ve fikirlerini edebi bir üslup ile okuyucuya anlatması bakımından literatüre önemli katkılar sağladığını ifade etmek gerekir. Önemli teorik bilgilerin ve pratik bulguların araştırmacıyı/okuyucuyu sıkmadan, kavram karmaşasına sokmadan anlatılması da takdire değerdir.